

Temsilcisi Nâbî, Ankara 1987, s. 8-20; a.mlf., "Divan Şiirinde Yergi Amaçlı Söz Sanatları", *TÜBA*, XX (1996), s. 126-132; Mustafa Apaydın, *Türk Hiciv Edebiyatında Ziya Paşa* (doktora tezi, 1993, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), s. 16-18; Mehmet Arslan – İ. Hakkı Aksoyak, *Haşmet Külliyyatı*, Sivas 1994, s. 22-24, 32-44; İskender Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, Ankara 1995, s. 251-252; Ahmet Atillâ Şentürk, *Klasik Osmanlı Edebiyatı Tiplelerinden Süfi yahut Zâhid Hakkında*, İstanbul 1996, s. 1-11; Ali Cânib [Yöntem], "Reis-i Şâirân Osmanzâde Ahmed Tâib Efendi", *TM*, II (1928), s. 103-129; Köprülüzâde M. Fuad, "Nihâli", *Yeni Mecmua*, sy. 62, İstanbul 1928, s. 185-187; Nihal Atsız, "Koca Ragıp Paşa, Haşmet ve Fitnat", *Çınaraltı*, sy. 3, İstanbul 1941, s. 5-6; Yüksel Baypınar, "Hiciv Kavramı Üzerine Bir İnceleme", *DTCFD*, XXIX/1-4 (1979), s. 31-37; Halil Erdoğan Cengiz, "Nef'i'nin Kirli Nigârı", *TT*, XVI/93 (1991), s. 39-43; Metin Akar, "Bir Hiciv Dolayısıyla", *TK*, XXXII/372 (1994), s. 243-245; Pakalın, I, 814; "Hiciv", *TA*, XIX, 221-222; Bichr Farès, "Hiciv", *İA*, V/1, s. 473-475; Fahir İz, "Hidja", *EI²* (İng.), III, 356-358; Rekin Ertem, "Hiciv", *TDEA*, IV, 223-224.

İSKENDER PALA – METİN AKKUŞ

b) Halk Edebiyatı. Türk halk edebiyatında hiciv örnekleri genellikle manzumdur. "Taşlama" adını alan bu manzumelerde nazım biçimi olarak daha çok koşma, bazan da semâi kullanılır. Şiirlerinde bu türe ağırlıklı olarak yer verenlerin başında Dertli, Seyrânî ve Ruhsatî gelmektedir. Halk şairleri, diğer halk edebiyatı ürünlerinde olduğu gibi taşlamada da sevgilinin vefasızlığından rüşvete, adam kayırmaktan cahilliğe ve yalancılığa kadar çeşitli olumsuzlukları dile getirirken gerçekçiliği ve samimiyeti ön planda tutmuşlar, kadıları, zalim memurları, zenginleri, softaları, hile yapan esnafı, devlet ricâlini hatta sadrazamı bile ağır bir dille hicvetmişlerdir.

Alevî şairleri, diğer halk şairlerinin işledikleri konular yanında özellikle münkirleri, münâfıkları, softaları ve ahlâkî düşkünlükleri, hatta kendi zümrelerini dahi hicvetmişlerdir. Bektaşî şairleri tarafından yazılan nefeslerde de zaman zaman hicivlere yer verilmiştir (örnekler için bk. Gölpinarlı, s. 216, 218-220 vd.).

Halk edebiyatında önemli bir yeri olan atışma geleneği çok defa taşlama türü üzerine kurulmuştur. Saz şairleri atışmalarda, başta birbirlerinin beğenmedikleri davranışları olmak üzere toplumda gördükleri aksaklık ve yanlışlıkları hicvederler. Bu karşılaşmalarda âşıklar önce sazlarına düzen verip birer "divan" ile meclisi açar, daha sonra "tekellüm", "bulmaca" (muamma), "takılmaca" ve "taşlama" fasıllarına geçerler. Atışmalar daha çok

soru-cevap ve tartışma şeklinde geçmekle beraber yarışma süresince âşıklar birbirlerinin açık taraflarını yakalamaya, yekdiğerini mat etmeye (bağlamaya) çalışır ve bunun sonucu olarak da birbirlerini, çok defa da fert ve toplum hayatında genel ahlâk anlayışına ters düşen yönleri hicvetmeye yönelirler. Atışmalarda hicvin dozu bazan yükselir. Ayrıca âşık hikâyecilerin fasıl esnasında okudukları parçalar arasında yer alan destanlar da genellikle taşlamadan oluşan mizahî manzumelerdir.

Cumhuriyet döneminde saz şairlerinin hemen tamamında taşlama örneklerine rastlanmakla beraber bu alanda ön plana çıkan isim Abdürrahim Karakoç'tur. Abdülvahap Kocaman ve Şemsi Belli de bu dönemde taşlama türünde örnekler vermiş önemli isimlerdir.

Başta Nasreddin Hoca, İncili Çavuş ve Bektaşî fıkraları olmak üzere pek çok fıkra bencil, hilekâr, rüşvetçi, hamiyetsiz, tamahkâr, kavgacı, zorba, geçimsiz, dedikoducu, hırsız, dolandırıcı, haddini bilmez, arsız âşık, gurur ve kibir sahibi tipler tenkit, alay, istihza ve özellikle hiciv konusu olurlar. Fıkraların tezat bölümünde yer alan tartışma gülmenin yanında istihzanın, hicvin ve hikmetli bir sözün ortaya çıkmasını da sağlar. Atasözlerinde de fert ve toplum hayatında görülen çeşitli eksik ve yanlışlıklar etkili bir biçimde hicvedilmiştir.

Geleneksel Türk tiyatrosunda, özellikle Karagöz ve orta oyununda toplumun genel anlayışına ters düşen tiplerin hicvedildiği görülmektedir. Karagöz, devlet otoritesine ve kanunlara saygılı olmakla beraber zorbalık, rüşvet, aç gözlülük gibi kusurları; ukalâlık, dalkavukluk, hasislik, kurnazlık, sahte kahramanlık, menfaat düşkünlüğü gibi olumsuz tavırları ustaca hicvetmiştir. Karagöz'ün taşlamalarından padişahlar dışında hiç kimse kurtulamamış, onun sadrazamı bile yargılayıp Yedikule Zindanı'na kapatması devlet yetkilileri tarafından da hoşgörülle karşılanmıştır (Enault, s. 367). Karagöz repertuarında özellikle Mandıra, Çeşme, Kanlı Nigâr ve Meyhâne oyunlarında içtimâî hiciv önemli bir yer tutar. Bahçe, Aptal Bekçi, Hamam, Yalova Safası oyunlarında ise entrika karmaşık bir hal alır ve toplum vicdanını inciten olaylara karşı hiciv daha da keskinleşir. Karagöz'deki bütün tenkitlerin en önemli ortak yanının gülünçleştirme olması Karagöz'ün bir yönüyle de hiciv oyunu olduğunu gösterir. Geleneksel Türk tiyatrosu içinde önemli bir

yeri olan orta oyununda da günlük hayatın gülünçleştirilerek anlatıldığı, içtimâî ve siyasî bazı olayların hicvedildiği görülmektedir.

Aynı türün diğer bir kolu olan meddah hikâyelerinde ise hiciv unsuru yok denecek kadar azdır. Kâşifi, meddahlarda bulunmaması gereken otuz özelliği sıralarken azarlayıcı olmak, uygunsuz sözler söylemek, alay etmek, müslüman kardeşinin dedikodusunu yapmak gibi hususlara yer vermiş (Nutku, s. 57), meddahların hikâye anlatma töresini sekiz madde halinde sıralarken de alaylı ve kırıcı sözler sarfetmemeleri gerektiği üzerinde durmuştur (a.g.e., s. 65). Bunun sonucu olarak meddahlar hicve gerek kalmadan daha çok taklit yoluyla mizaha yönelmişlerdir.

BİBLİYOGRAFYA :

L. Enault, *Constantinople et la Turquie*, Paris 1855, s. 367; Wanda, *Souvenirs anecdotiques sur la Turquie (1820-1870)* Karagueuz, Paris 1884, s. 271-278; Sabri Esat Siyavuşgil, *Karagöz*, İstanbul 1941, s. 123-124, 132; Dehri Dilçin, *Edebiyatımızda Atasözleri*, İstanbul 1945, s. 110-117; Köprülü, *Türk Saz Şairleri*, tür.yer.; Halide Edip Adıvar, *Mor Salkımlı Ev*, İstanbul 1963, s. 81-82; Abdülhak Gölpinarlı, *Alevî-Bektaşî Nefesleri*, İstanbul 1963, s. 204 vd.; İlhan Bağöz, "Taşlamalar", *İzahlı Türk Halk Edebiyatı Antolojisi*, İstanbul 1968, s. 131-141; Cevdet Kudret, *Karagöz*, Ankara 1968, I, 37-39; Metin And, *Geleneksel Türk Tiyatrosu-Kukla-Karagöz-Ortaoyunu*, Ankara 1969, s. 306, 311-312; a.mlf., "Karagöz, Mimuz ve Reich", *TDI*, XII/144 (1963), s. 820; a.mlf., "Karagöz ve Ortaoyunu Fasıl Dağarcığı", a.e., XV/173 (1966), s. 331-332; Özdemir Nutku, *Meddahlık ve Meddah Hikâyeleri*, Ankara, ts., s. 57, 62, 65; İsmail Hilmi Soykut, *Türk Atalar Sözü Hazinesi*, İstanbul 1974, s. 115-130 vd.; Dursun Yıldırım, *Türk Edebiyatında Bektaşî Tipine Bağlı Fıkralar*, Ankara 1976, s. 6-7; Rıza Tevfik'in *Tekke ve Halk Edebiyatı ile İlgili Makaleleri* (haz. Abdullah Uçman), Ankara 1982, s. 117-118, 266; Cem Dilçin, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, Ankara 1983, s. 322-327, 339-340; Abdurrahim Karakoç, *Vur Emri*, Ankara 1984, s. 91-239 (Taşlamalar); Muhittin Sevilen, *Karagöz*, Ankara 1986, tür.yer.; Ensar Aslan, *Çıldırli Âşık Şenlik: Hayatı-Şiirleri-Karşılaşmaları-Hikâyeleri*, Diyarbakır 1992, s. 96; Muhan Bali, "Âşık Karşılaşmaları-Atışmalar ve Bugünkü Durumu", *TFA*, XVI/315 (1975), s. 7459.

NURETTİN ALBAYRAK

c) Yeni Türk Edebiyatı. Batılılaşma dönemi Türk edebiyatının gelenekten ayrılan ilk hiciv türü örneği Ziyâ Paşa'nın *Zafernâme Şerhi*'dir. Tarihsiz birkaç taş baskısı bulunan ve ilk basımının 1869-1870 yıllarında olduğu tahmin edilen *Zafernâme Şerhi*'nde, Tanzimat sonrası diğer edebî tür ve şekillerde olduğu gibi Os-

manlı hiciv geleneğinden gelen unsurlarla Batılı satir anlayışının izleri bir arada bulunur. 1866'daki Girit İsyanı'nda Sadrazam Âli Paşa'nın sevkettiği donanmanın âciz ve başarısız kalması üzerine kaleme alınan eser konu olarak bu başarısızlığın bir zafer gibi gösterilmesine, bu vesile ile yöneticilerin, dolayısıyla devletin siyasî, idarî, içtimâî, iktisadî ve ahlâkî bütün olumsuz durumlarını metheder görünerek ince bir şekilde alaya alınmasına dayanır. "Zafernâme" adını taşıyan altmış altı beyitlik bir kaside, ona yapılan bir tahmîs ve bunların şerhinden meydana gelen üç bölümlü ve oldukça hacimli olan eserin (değişik basımlarda 65 ilâ 187 sayfa) her bölümünün Âli Paşa'nın dalkavuklarından birinin ağzından yazılmış olması hicvin esprisini ve gülünçlük unsuruunu güçlendirmiştir. Geleneksel hicvin aksine galiz ve müstehcen sözler ihtiva etmeyen, şahsî kusurlardan çok devlet idaresiyle ilgili tenkitleri dile getiren, bununla beraber hasmını yıkıncaya kadar hırpalayan, "kindar ve zalim bir fırça ile devrinin müşahhas bir tablosunu" (Tanpınar, s. 326) çizen *Zafernâme Şerhi*, bu özellikleriyle Batılı satir türünün oldukça başarılı bir örneği telakki edilmiştir. Nâmık Kemal ve Abdülhak Hâmid eseri överken eski hicvin yani alelâde sövmelerin dışına çıktığını vurgularlar. Yusuf Mardin, Ziyâ Paşa'nın bu eserini yazarken İngiliz mizah ve hicvinden faydalandığını, özellikle onun Londra'da bulunduğu yıllarda Robert Browning'in henüz aktüel olan ünlü *The Ring and the Book* (1868-1869) adlı eserini model almış olduğunu ileri sürer. Türk edebiyatında Şeyhî'nin *Harnâme*'sinden sonra hem mahareti hem de zarafeti muhafaza ederek yazılmış ilk edebî hiciv örneği *Zafernâme Şerhi*'dir. Ziyâ Paşa'nın, Bağdatlı Rûhî'nin "Terkîb-i Bend"ine yapılmış nazîrelerin en güzeli olan "Terkîb-i Bend"i de müşahhas bir hedefi olmayan sosyal hiciv örneklerindendir.

Kitap basımıyla birlikte gazete ve dergi yayınının gittikçe çoğaldığı ve özellikle süreli yayınlarda halka hitap etmeye özen gösterildiği Tanzimat yıllarında hiciv edebiyatı da nisbî bir gelişme imkânı bulmuştur. Aynı dönemde ilk karikatür ve mizah dergilerinin yayın hayatına girmesi, hiciv yazılarının daha geniş bir okuyucu çevresi bulmasını sağlamıştır. Mizah dergilerinin sansür idaresiyle sık sık meselelerinin çıkması yazı ve resimlerindeki

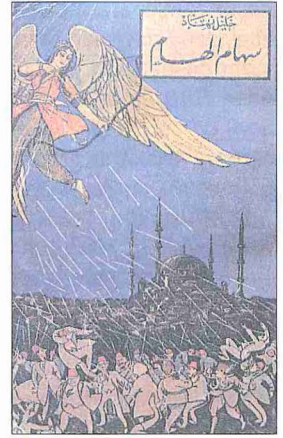
hiciv özellikleri sebebiyledir (Çapanoğlu, tür.yer.).

XIX. yüzyılın sonuna kadar Ziyâ Paşa'nın dışında kitap çapında bir hiciv eseri yoktur. Bununla beraber dönemin bazı şairlerinin çeşitli hiciv manzumeleri bilinmektedir. Bunlar arasında Kanlıcalı Nihad Bey'in, Yûsuf Kâmil Paşa'nın, Koniceî Mûsâ Kâzım Paşa'nın, Manastırlı Nâilî'nin, Hersekli Ârif Hikmet'in, Nâmık Kemal'in, Kemalpaşazâde Said Bey'in ve Adanalı Hayret'in, dönemin yazma şiir mecmualarında kalmış veya bazı dergilerde yayımlanmış hicviyeleri bulunmaktadır. Ancak bu hicivlerin çoğu şairlerin şahsî kinlerini aksettiren, çok defa da kaba hatta müstehcen manzumelerdir.

II. Meşrutiyet'in getirdiği başı boş hürriyet havası içinde hiciv türü manzume ve yazılarda olağan üstü bir artma görülür. Mizah dergilerindeki yazı ve resimlerin çoğu siyasî hicve dayanır. Bu atmosfer içindeki Meşrutiyet'in ilk aylarında geçmiş dönem hakkında; bir süre sonra da II. Abdülhamid ve çevresini hedef alan şiir, hikâye, roman ve tiyatro türünde çok sayıda hiciv örneği bulunmaktadır. Bunların birçoğunda edebî bir değer, hatta hiciv esprisi bile olmadığı sadece hakaret amacıyla kabalığa ve müstehcenliğe düştüğü görülmektedir. Dönemin en ünlü hicivcisi Şair Eşref'in *İstîmdâd* (Mısır 1323), *Şah ve Padişah* (Mısır 1324), *Hasbihâl* ([baskı yeri yok], 1908), *İran'da Yangın Var* (İstanbul 1324) adlarını taşıyan kitap ve risâlelerinin hemen hepsi siyasî hicivlerden meydana gelmiştir. Aynı yıllarda Cenab Şahabeddin'in Dahhâk-i Mazlûm takma adıyla yazdığı bazı mizahî yazıları arasında da hiciv türüne girecek örnekler vardır.

II. Meşrutiyet yıllarında eser vermeye başlayıp Cumhuriyet dönemine de yetişmiş olan Rıza Tevfik Bölükbaşı, İbnülemin Mahmud Kemal, Ahmed Kemal Akünal, Sami Mortan, Tâhir Olgun, Tâhir Nadi Divrikli, Hüseyin Rifat, Abdülbaki Baykara, Hamâmîzâde Mehmed İhsan, Namdar Rahmi Karatay, Ercümen Ekrem Talu ve Yusuf Ziya Ortaç'ın da çok defa ağızlarda dolaşan veya dergilerde kalmış, fakat hayatta iken kitap haline getirilmemiş hicivleri vardır. Bu dönemde şiir olarak hemen sadece hicivle meşgul olmuş ve bunları kitap halinde yayımlamış iki isim dikkati çeker: Halil Nihat Boztepe ve Fazıl Ahmet Aykaç. Her ikisi de hicvin kırıcı olmayan, nezih, zarif ve edebî örneklerini vermeleriyle şöhret yapmışlardır. Halil Nihat

Halil
Nihat'ın
(Boztepe)
*Sihâm-ı
İlhâm*
adlı hiciv
kitabının
kapağı
(İstanbul 1921)

Sihâm-ı İlham (İstanbul 1921), *Mâhi-tâb* (İstanbul 1341 r.), *Âyine-i Devrân* (İstanbul 1924) adlı kitaplarında Meşrutiyet dönemiyle Cumhuriyet'in ilk yıllarının siyasî şahsiyetlerini, yazarlarını ve şairlerini hicvetmiştir. Daha sonra yayımladığı, hiciv türünün en güzel ve dikkate şayan örneklerinden olan *Ağaç Kasidesi*'nde (Ankara 1931, genişletilmiş olarak İstanbul 1947), ağırlığını dil devrimi teşkil etmek üzere döneminin çarpıklıklarını hiciv sanatının bütün inceliklerini kullanarak tenkit etmiştir. Yine onun gibi hicivde zarafeti ve edebî olmayı tercih eden Fazıl Ahmet de yazar, şair ve politikacıları hicvettiği şiirlerini *Divañçe-i Fâzıl der Vâsî-ı Efâzıl* ([İstanbul] 1329) ve *Harman Sonu* ([İstanbul] 1335) adlı kitaplarında toplamıştır (bu iki kitabıyla beraber çeşitli konuşma, yazı ve hicivleri için bk. *Fazıl Ahmet: Hitabeler, Şiirler, Hicivler ve Sâire*, İstanbul 1934). Halil Nihat ve Fazıl Ahmet hicivlerinde, daha çok eski veya çağdaşları olan şairlerin şiirlerine bir çeşit nazîre yazarak okuyucunun hâfızasında ciddiliğine alıştığı bir şiiri ironik duruma düşürme yoluna gitmişler, böylece hicivde gülünçlük unsurunu tehzîl yoluyla elde etmişlerdir.

Aynı dönemde yaşayan Neyzen Tevfik ise (Kolaylı) Bektaşî nefeslerini andıran bazı şiirlerindeki lirizm ve samimiyete karşılık hicivlerinde belki aynı samimiyetle, fakat çok defa galiz ve müstehcen kelimelerle kişileri iğnelemeyi tercih etmiştir (*Hiç*, İstanbul 1919; *Azâb-ı Mukaddes*, İstanbul 1340). Orhan Seyfi de (Orhon) manzum ve mensur siyasî hicivlerini Fiske takma adıyla yayımladığı *Fiskeler* adlı kitabında toplamıştır ([İstanbul] 1338).

Cumhuriyet döneminde bu tarz hicivler yerini siyasî ve içtimâî konulu örneklerine bırakmış, hiciv dili de öncekilere kıyasla tahkir ve müstehcenlikten uzaklaş-

miştir. Bunlar arasında Faruk Nafiz Çamlıbel, daha çok yakın çevresindeki şair ve yazar dostları için yazdığı hicivleri ihtiva eden *Tatlı Sert* (İstanbul 1938); Orhan Seyfi Orhon *Hicivler* (Ankara 1951); Necip Fazıl Kısakürek *Öfke ve Hiciv* (İstanbul 1988); Ümit Yaşar Oğuzcan *Taşlar ve Başlar* (İstanbul 1966), *Göbek Dâvâsı* (İstanbul 1968), *Dikiz Aynası* (İstanbul 1983), *Sözüm Meclisten Dışarı* (İstanbul 1983); Halil Cengiz Alpay *Başlattılar* (İstanbul 1968), *Gül Attılar* (İstanbul 1968), *Okşattılar* (1969), *Oynattılar* (İstanbul 1969), *Orman Zamanı* (İstanbul 1976) adlı kitaplarıyla, Abdullah Öztemiz Hacıtahiroğlu *Yeni İstiklâl* gazetesinde Zümrüdüanka takma adıyla yazdığı manzum hiciviyelerle, Arif Nihat Asya da çeşitli kitaplarına dağılmış manzum ve mensur hicivleriyle bu türde örnek vermiş şairler arasına girmişlerdir.

Cumhuriyet döneminde hiciv kavramı küçük hikâye ve roman türleri hakkında da kullanılmaya başlanmıştır. Böylece ya gerçek kişilerin alegorileri veya kurmaca tiplerle hikâye ve roman kahramanları toplum ve siyaset ortamının çarpık kişi ve meselelerini gülünçleştirerek sosyal bir hiciv tarzı geliştirilmiştir. Bu anlayışla önceki dönem edebî ürünlerine de dönülerek yanlış Batılılaşma ve alafranganlık karikatürize edildiği Ahmed Midhat Efendi'nin *Felâtnun Bey ile Râkım Efendi* (İstanbul 1292), *Karnaval* (İstanbul 1298); Recâizâde Ekrem'in *Araba Sevdası* (İstanbul 1314); Hüseyin Rahmi'nin *Şık* (İstanbul 1305), *Şipsevdî* (1327) gibi eserleri birer sosyal hiciv romanı olarak değerlendirilmiştir. Ömer Seyfeddin'in Efruz Bey tiplmesiyle yazdığı yedi hikâyesi de hiciv edebiyatının başarılı örnekleri arasındadır. Bu hikâyelerde Efruz Bey'in şahsında başka bir isim zikredilmeden, Rıza Tevfik (Bölükbaşı), Ziya Gökalp, Hamdullah Suphi (Tanrıöver), İsmayıl Hakkı (Baltacıoğlu), Satı Bey ve Mustafa Şekip (Tunç) fikir ve davranışlarıyla karikatürize edilerek hicvedilmiştir. Cumhuriyet döneminde bu türe girecek pek çok roman ve hikâye bulunmaktadır. Sadri Ertem'in *Silindir Şapka Giyen Köylü* (İstanbul 1933), *Bacayı İndir, Bacayı Kaldır* (İstanbul 1933); Refik Halit Karay'ın *Ago Paşa'nın Hatıratı* (İstanbul 1338), *Kirpinin Dedikleri* (2. bs. İstanbul 1336), *Kadınlar Tekkesi* (İstanbul 1956); Ahmet Hamdi Tanpınar'ın *Saatleri Ayarla-ma Enstitüsü* (İstanbul 1962) adlı kitaplarıyla Aziz Nesin ve Rifat Ilgaz'ın hikâye ve romanlarının birçoğu sosyal hiciv türüne girmektedir.

Gerek divan edebiyatı dönemine gerekse yakın döneme ait hicivlerin çoğu basılıp yaygınlaşmadığı, okuyucu tarafından da arandığı için zaman zaman değişik hiciv metinleri bir araya getirilerek antolojiler oluşturulmuştur. Bunların başlıcaları Zafer Arıkkabâ-Dündar Akünal'ın *Türk Edebiyatında Hiciv ve Mizah Şiirleri* (İstanbul 1944), Hilmi Yücebaş'ın *Hiciv Edebiyatı Antolojisi* (İstanbul 1961), Ferit Öngören'in *Cumhuriyet Devri Türk Mizah ve Hicvi* (Ankara 1983, s. 165-202) adlı kitaplarıdır.

BİBLİYOGRAFYA :

Mehmed Rifat, *Mecâmîu'l-edeb*, İstanbul 1308, VII, 221-222; Şehabeddin Süleyman - Köprülüzâde Mehmed Fuad, *Ma'lûmât-ı Edebiyye*, İstanbul 1330, I, 117; Ahmet Hamdi Tanpınar, *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi* (İstanbul 1956), İstanbul 1985, s. 325-328; Fahri Uzun, *Bütün Eşref*, İstanbul 1964, s. III-XXXI; Münir Süleyman Çapanoğlu, *Basın Tarihimizde Mizah Dergileri*, İstanbul 1970; Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi*, s. 148-155; Yusuf Mardin, *Namık Kemal'in Londra Yılları*, İstanbul 1974, s. 96-102; Cemil Meriç, *Bu Ülke*, İstanbul 1974, s. 35-37; Mehmet Ergün, *Neyzen Tevfik ve Azâb-ı Mukaddes'i*, İstanbul 1983, s. 214-215, 222-318; Ferit Öngören, *Cumhuriyet Dönemi Türk Mizah ve Hicvi*, Ankara 1983, s. 137-162; Alpay Kabacalı, *Çeşitli Yönleriyle Neyzen Tevfik: Hayatı, Kişiliği, Şiirleri*, İstanbul 1987; İbrahim Alaattin Gövsa, "Edebiyatımızda Satir Nev'i ve Halil Nihad Boztepe", *Edebiyat Âlemi*, sy. 1, İstanbul 1949, s. 1; Yüksel Baypınar, "Hiciv Kavramı Üzerine Bir İnceleme", *DTCFD*, XXIX/1-4 (1979), s. 31-37; Sargut Şölçün, "Tarihsel Açıdan Hiciv ya da 'Satir'e", *Türkiye Yazıları*, sy. 58, Ankara 1982, s. 37-38; Metin Kayahan Özgül, "Koniçeli Musâ Kâzım Paşa'nın Hicivleri", *TK*, sy. 361 (1993), s. 299-312.

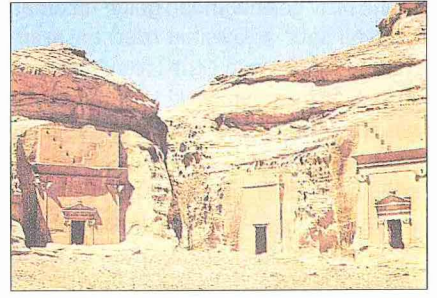
M. ORHAN OKAY

HİCİR

(الحجر)

Semûd kavminin yaşadığı kabul edilen bölge ve burada yer alan şehir.

Sözlükte "menetmek" anlamında masdar ve "akıl; engel, yasak; himaye, korunan şey" mânalarında isim olan *hicir* kelimesi, Kur'an-ı Kerim'de çeşitli sözlük anlamları yanında (meselâ bk. el-En'âm 6/138; el-Furkân 25/22, 53; el-Fecr 89/5) yer adı olarak da zikredilmekte ve burada yaşayanlardan "aşâbü'l-Hicr" diye söz edilmektedir (el-Hicr 15/80). Bu bölgeye Hicr denilmesinin sebebi muhtemelen muhafazalı bir yer oluşudur (Mustafâvî, II, 184). Eski dönemlerde Hegra (Strabon'da Egra, Pliny'de Hegra) diye anılan bu yerleşim merkezi, Kur'an'da olduğu gibi

Medâinü Sâlih'te bulunan Nabatî dönemine ait kaya mezarları - Suudi Arabistan

ilk dönem tarih ve coğrafya eserlerinde de Hicr diye geçmektedir. Buranın bir adı da Medâinü Sâlih olup bu adlandırma Sâlih peygamberle ilgisi dolayısıyladır (Healey, X/3 [1986], s. 108). Zamanla Hicr adı terkedilmiş, bunun yerini Medâinü Sâlih almıştır (*Eİ²* [Fr.], III, 377).

İslâmî kaynaklarda Medine ile Şam arasındaki Vâdilkurâ'da bulunduğu belirtilen Hicr (Yâkût, II, 220-221) Arap yarımadasının kuzeybatısında, Medine - Tebük yolu üzerinde Teymâ'nın yaklaşık 110 km. güneybatısında, içinden Hicaz demiryolunun geçtiği sarp kayalıklarla çevrili vadinin ve bu vadideki beldenin adıdır; bugünkü yerleşim merkezi Alâ'nın 15 km. kuzeyine düşmektedir (M. Beyyûmî Mih-rân, s. 490).

Kur'an-ı Kerim'de belirtildiğine göre aşâbü'l-Hicr dağlarda oydukları güvenli evlerde yaşayan, Allah'ın âyetlerinden yüz çevirip peygamberlerini yalanlayan bir kavimdi. Bir sabah vakti korkunç bir sesle gelen felâketle cezalandırılmışlar, yaptıkları şeyler ve kazandıkları kendilerine fayda vermemiştir (el-Hicr 15/80-84). Aşâbü'l-Hicr'in Kur'an'da anlatılan özellikleri dikkate alınırsa bunların Semûd kavmi olduğu anlaşılır. Zira ilâhî âyetlerden yüz çevirme ve kendilerine gönderilen peygamberleri yalanlama, inanmayan kavimlerin ortak özelliği olmakla birlikte korkunç bir sesle cezalandırılma Kur'an'da Lût (el-Hicr 15/73; Sâd 38/13-14), Şuayb (Hûd 11/94; Sâd 38/13-14) ve Sâlih (Hûd 11/67; el-Kamer 54/31) peygamberlerin kavimleriyle ilgili olarak zikredilmekte, kaları oyup evler yapma işi ise sadece Sâlih'in kavmi Semûd'un özelliği olarak belirtilmektedir (el-A'râf 7/74; eş-Şuarâ 26/141-159). Bu hususu dikkate alan müfessirler, Hicr sûresinde kısıları anlatılan